

S. BOŻENA SZEWCZUL WNO

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

OD REGUŁ MONASTYCZNYCH DO KONSTYTUCJI ZAKONNYCH

Treść: Wprowadzenie. – 1. Pierwsze uregulowania życia poświęconego Bogu. – 1.1. Pismo Święte podstawową regułą. – 1.1.1. Dziewice konsekrowane i asceci. – 1.1.2. – Eremici. – 2. Reguły zakonne. – 2.1. *Reguła św. Pachomiusza*. – 2.2. *Reguła św. Bazylego*. – 2.3. *Reguła św. Augustyna*. – 2.4. *Reguła św. Benedykta z Nursji*. – 2.5. Sobór Laterański IV i *Reguła św. Franciszka*. – 3. Konstytucje instytutów zakonnych. – 3.1. Zakon Braci Kaznodziejów. – 3.2. Nowe instytuty zakonne. – 4. Znaczenie reguł i konstytucji zakonnych. – 4.1. Odzwierciedlenie nauczania Pisma Świętego. – 4.2. Przekaz doświadczenia życia duchowego założyciela. – Zakończenie.

Wprowadzenie

W latach siedemdziesiątych XX wieku w literaturze włoskiej dotyczącej życia zakonnego można było spotkać opinię, że aby pisać o regułach i konstytucjach zakonnych, trzeba mieć dużo odwagi, ponieważ dla wielu zakonników reguła już wtedy była tylko instytucją należąca do przeszłości, samą literą prawa, swego rodzaju represją. W instytutach zakonnych większą wagę przywiązywano wówczas do zachowań spontanicznych, a często nawet fantazji, które brutalnie pomniejszyły znaczenie reguł i konstytucji zakonnych. Wielu zakonników przestało się interesować własnymi konstytucjami i czytać je, dając tym samym do zrozumienia, że „constitutiones non leguntur”. Uważano, że mogą one być przydatne jedynie dla nowicjuszy do poznania sposobu życia w instytucie zakonnym. Także dyskusje

posoborowe nad powszechnym dostosowywaniem dawnych konstytucji do zmieniających się warunków życia społecznego i kulturalnego, a potem do nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, nie zwiększyły znaczenia reguł i konstytucji oraz nie poprawiły ich przestrzegania. Na skutek posoborowych debat, a raczej często burzliwych i napastliwych dyskusji nad ich tekstami, oraz dokonywania niejednokrotnie poważnych zmian w prawie własnym instytutów jeszcze wyraźniej zaczęto je postrzegać jako wytwór umysłu ludzkiego, a nie jako odbicie charyzmatu udzielonego przez Boga założycielowi instytutu.

Wydaje się, że obecnie trzeba mieć jeszcze więcej odwagi niż w latach siedemdziesiątych, aby podjąć zagadnienie reguł i konstytucji zakonnych, ponieważ podejście osób konsekrowanych do tych tekstów charakteryzują jeszcze większy niż wtedy dystans i niechęć, a ich znaczenie jeszcze bardziej zmalało. Co więcej, nadal są dokonywane zmiany w konstytucjach niektórych instytutów i chociaż ich treść jest coraz doskonalsza i rzekomo wierniej oddaje myśl założycieli, to jednak nie przyciągają one nowych powołań. Stąd wydaje się użytecznym sięgnięcie w niniejszym opracowaniu do początków reguł monastycznych i ukazanie ich znaczenia dla ówczesnych mnichów, a następnie do pierwszych konstytucji zakonnych i podejścia do nich założycieli zakonów, aby przez analogię osoby konsekrowane także odkryły istotę i wartość swojego prawa własnego.

1. Pierwsze uregulowania życia poświęconego Bogu

Chrześcijanie pierwszych wieków, podejmując życie poświęcone całkowicie Bogu, nie znali początkowo spisanych reguł określających ich sposób bycia¹. Niewiasty przynależące do stanu wdów i dziewic konsekrowanych, asceci, pustelnicy, a także pierwsi mnisi żyjący we wspólnocie (tzw. cenobici)² nie mieli stałych zasad funkcjonowania.

¹ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, Roma 1974, s. 14; Tenze, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, Vita Religiosa 4(1968), s. 151.

² Św. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, (przekład A. Świderkówna), Tyniec 1972, s. 34-35, 1.

Dziś trudno wyobrazić sobie wspólnotę zakonną bez kodeksu prawa własnego i swoistej duchowości, które normują relacje między przełożonymi i podwładnymi oraz wskazują sposób realizacji rad ewangelicznych i praktyk ascetyczno-duchowych³. Jednak monastycyzm⁴ zarówno przedchrześcijański, jak i chrześcijański w formie eremityzmu, a także życie cenobickie nie uzależniały istnienia wspólnoty od reguły. Brak tej ostatniej nie oznaczał anarchii we wspólnocie mnichów, ponieważ nie brakowało w niej zapału mistycznego. A swą istotą, żywą regułą tworzącej się wspólnoty był jej założyciel. Przykład jego życia i przekazywane przez niego ustnie zasady funkcjonowania wspólnoty stawały się następnie tradycją. Poza tym święte księgi ojców pustyni oraz powstające wówczas pisma można uważać za zapowiedzi reguł monastycznych. Księgi te, nawet kiedy pojawiły się już pierwsze reguły monastyczne, nadal stanowiły fundament dla duchowości członków wspólnoty⁵.

1.1. Pismo Święte podstawową regułą

W środowisku przedchrześcijańskim, takim jak np. wspólnoty z Qumrân, podstawowym obowiązkiem była medytacja Biblii w ciągu dnia i nocy. Także mnisi chrześcijańscy mieli przekonanie, że ich zasadniczą regułą jest Pismo Święte, a zwłaszcza Nowy Testament i przykład życia pierwszej wspólnoty jerozolimskiej⁶. Nie potrze-

³ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 15; Tenże, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 151.

⁴ Termin „monastycyzm” nawiązuje do słowa „mnich”, które pochodzi od greckiego słowa *mónos* oznaczającego osobę żyjącą w pojedynkę, samotnie, oddzieloną od innych. W początkach IV w. stosowano go na oddanie sposobu życia pustelniczego, eremickiego. Nieco później omawiane pojęcie zaczęto odnosić do tych, którzy oddzielali się od świata, aby podjąć życie we wspólnocie, a żyjąc w niej, zachowywali jedną z reguł zwanych monastycznymi. Por. D. KNOWLES, *Il monachesimo cristiano*, Milano 1969, s. 9. Por. A. DE VOGÜÉ, *Sguardi sul monachesimo*, Bologna 2006, s. 129-132.

⁵ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 15; Tenże, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 151.

⁶ A. TRAPÈ, *S. Agostino*, Vita Religiosa 3(1967), s. 524; G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 14; Tenże, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 151.

bowali szczególnej reguły, ponieważ czując się częścią wspólnoty Kościoła i przyjmowali te normy, które obowiązywały wszystkich ochrzczonych, tj. Pismo Święte, a jego wskazania, łączone w razie potrzeby z normami prawnymi kościołów lokalnych, były wystarczające dla całej rzeszy ascetów i pierwszych mnichów. Mnisi uważali się, podobnie jak inni wierni, za chrześcijan włączonych w ekonomię zbawienia i pragnących podobnie jak wszyscy, a może w pełniejszy sposób, żyć historią zbawienia, naśladując jak najdoskonalej Chrystusa⁷. Życie mnichów ze względu na ścisłą łączność z Ewangelią nazywano często ewangelicznym, apostołskim, a nawet prorockim i anielskim w celu podkreślenia radykalizmu w naśladowaniu życia Chrystusa ukazanego w Ewangeli⁸.

Przyjęcie Pisma Świętego przez ojców monastycyzmu za fundament życia oddanego całkowicie Bogu powstrzymywało ich przed spisaniem bardziej szczegółowych zasad postępowania, nie uważali oni bowiem reguła za rzecz niezbędną czy niezastąpioną⁹.

Niektórzy znawcy tego zagadnienia uważają też, że mnisi obawiali się, iż spisanie ich sposobu życia może spowodować zagubienie wewnętrznego dynamizmu życia monastycznego. Poza tym pewne przepisy reguła mogłyby ograniczyć w gorliwości bardziej mocne osobowości mnichów i przestraszyć te słabsze¹⁰. Stąd św. Benedykt pisze w swojej *Regule*, że nie chce jej sformułować ani zbyt surowej, aby słabi nie uciekli, i jednocześnie zachęca ich do wytrwania, ani

⁷ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 16; Tenze, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 152; L. LIGABUE, *La testimonianza escatologica della vita religiosa*, Roma 1968, s. 117-120.

⁸ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 16, 36-37; Tenze, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 152; A. DE VOGÜÉ, *Il monachesimo antico*, Dizionario degli Istituti di Perfezione, vol. X, Roma 2003, col. 288 (odtąd DIP); L. DE LORENZI, *La preghiera, anima dell'Evangelo*, w: *La preghiera nella Bibbia e nella tradizione patristica e monastica* (collaborator C. Vagaggini, G. Penco), s. 174-175.

⁹ S. PRICOCO, *La Regola di san Benedetto e le Regole dei Padri* (a cura di S. Pricoco), Milano 1995, s. XV.

¹⁰ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 16, 17; Tenze, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 152.

też zbyt prostej, aby silniejsze osobowości miały to, czego pragną¹¹. Niezależnie od wspomnianych obaw reguły monastyczne w krótkim czasie stały się rzeczywistością. Uważano je jednak za nieodłączne od Pisma Świętego.

1.1.1. Dziewice konsekrowane i asceci

Już w pierwszych wspólnotach wielu chrześcijan odrywało się od normalnego życia, aby bardziej poświęcić się Bogu. W celu głębszego zjednoczenia z Bogiem zachowywali oni dziewictwo i wstrzemięźliwość seksualną, które cieszyły się ogromnym szacunkiem w środowisku chrześcijan i budziły podziw wśród pogan. Tych chrześcijan, *którzy dla królestwa niebieskiego zostali bezżenni*¹² i korzystali z rady św. Pawła Apostoła o ideale dziewictwa¹³, nazywano w przypadku mężczyzn ascetami, zaś kobiety ascetkami¹⁴. Znane były również dziewice konsekrowane Bogu, przynależące do *ordo virginum*, oraz kobiety, które po owdowieniu rezygnowały z pobudek religijnych z powtórnego

¹¹ Św. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, Prolog 45-48, s. 32-33: „Mamy zatem założyć szkołę służby Pańskiej. Ufamy przy tym, że zakładając ją nie ustanowimy nic surowego ani nazbyt trudnego. Jeśli jednak niekiedy dla naprawienia błędów i zachowania miłości, tam gdzie sprawiedliwość i rozsądek tego wymagają, okażemy się nieco bardziej surowi, nie uciekaj od razu, przejęty strachem, z drogi zbawienia, bo wejść na nią można tylko ciasną bramą”; rozdz. 64: „i niech wszystkim kieruje [przeor – B. Sz.] z takim umiarem, by i mocni mieli to, czego pragną, i słabi nie uciekali”.

¹² Mt 19,12.

¹³ 1 Kor 7,25.

¹⁴ Termin „asceta” pochodzi od greckiego słowa *askeo* i oznacza „ćwiczyć” lub „ćwiczyć się”. Stąd głównym zadaniem ascetów oprócz modlitwy i praktykowania surowszego postu była asceza polegająca m.in. na nieszukaniu przyjemności życiowych i uwolnieniu się od trosk światowych. O ascetach pisze się mniej niż o dziewicach konsekrowanych i są oni mniej znani, gdyż dziewictwo mężczyzn nie znajdowało się pod specjalną pieczę Kościoła. Poza tym asceci nie nadawali swemu życiu rozgłosu, zwłaszcza zachowywanemu celibatowi. Pisano o nich, że żyją w dozgonnym dziewictwie i wcale się tym nie chełpią. Por. M. BORKOWSKA, *Białe i bure. Historia życia monastycznego w dużym skrócie*, Kraków 2005, s. 15; J. IHNATOWICZ, *Najstarsze formy życia konsekrowanego i ich rola w Kościele dzisiaj*, w: T. Rusiecki (red.), *Vita consecrata. Życie ofiarowane Bogu i ludziom*, Kielce 2002, s. 15.

małżeństwa¹⁵. Tworzyły one kolejną grupę wiernych poświęconych Bogu, tzw. *wdów*¹⁶. Wszyscy oni pozostawali nadal w swych środowiskach rodzinnych i pełnili obowiązki, które nakładało na nich życie społeczne i polityczne. Jednocześnie zaczęli praktykować bardziej lub mniej surowe ubóstwo, posty, czuwania nocne, odmawianie psalmów¹⁷. Zachęcano ich do spędzania większości czasu w domu na pracy i modlitwie oraz do przebywania w otoczeniu innych ascetów, dziewic i wdów. Powinni byli unikać zabaw, wesel, publicznych łaźni i w ogóle towarzysztwa ludzi „światowych”¹⁸. Nie zachowywali oni żadnych norm regulujących ich oddanie się Bogu, a miłość do Niego była źródłem ich sposobu realizacji zasad zawartych w Ewangelii.

Rodzący się nieco później monastycyzm, zwłaszcza w formie eremityzmu (inaczej: anachoretyzm, życie pustelnicze) dodał do życia ascetów i dziewic większe oddzielenie od świata nie tylko w znaczeniu duchowym, ale również dosłownym – usunięcie się w miejsca samotne (*fuga mundi*)¹⁹.

1.1.2. Eremici

Eremici, którzy odsuwali się od społeczeństwa, wybierając miejsca samotne, upatrywali wzór życia w postaciach biblijnych, takich jak patriarcha Abraham, zwłaszcza po wyjściu z ziemi rodzinnej, prorok

¹⁵ 1 Tm 5, 1-16.

¹⁶ G. M. COLOMBÁS, *Asceti e ascete*, DIP, Roma 1974, vol. I, col. 917-924; M. BORKOWSKA, *Białe i bure...*, s. 13-16.

¹⁷ G.M. COLOMBÁS, *Il monachesimo delle origini*, Milano 1984, s. 52-53

¹⁸ J. IHNATOWICZ, *Najstarsze formy życia konsekrowanego...*, s. 16.

¹⁹ S. PRICOCO, *Il monachesimo*, Roma-Bari 2003, s. 33-36; F. CIARDI, *Unità e molteplicità delle esperienze di vita consacrata nel dinamismo storico della Chiesa*, w: AA.VV., *Vita consacrata, un dono del Signore alla sua Chiesa*, Torino 1993, s. 41; G.M. COLOMBÁS, *Il monachesimo delle origini*, s. 52-53. Już niektórzy asceci łączyli życie modlitwy z pewnym fizycznym oddzieleniem od społeczności ludzkich. Samotności szukali poza wioskami. Przykładem może być św. Antoni, który, zanim udał się na pustynię, spędził kilka lat jako uczeń starszego ascety, żyjącego w pobliżu wioski. Również św. Pachomiusz, twórca monastycyzmu cenobickiego, po nawróceniu przyłączył się do ascety Palemona żyjącego na skraju wioski, od którego nauczył się czuwania w nocy, sztuki postu, odmawiania psalmów i prac ręcznych. Por. M. BORKOWSKA, *Białe i bure...*, s. 16-17.

Eliasz, Elizeusz a także św. Jan Chrzciciel²⁰. Osoby szukające tego rodzaju relacji z Bogiem często były pociągane przykładem innych, bardziej doświadczonych pustelników, którzy przechodzili od życia ascetycznego do bardziej samotnego. Tak było w przypadku św. Pachomiusza przyłączającego się w początkach poszukiwania własnej drogi do sławnego pustelnika Palemona, od którego uczył się ascezy chrześcijańskiej²¹.

Przebywając ze starszymi pustelnikami, kandydaci na eremitów uczyli się żyć według Pisma Świętego, gdyż starsi pustelnicy nie chcieli im dawać żadnych dodatkowych reguł i przepisów. Powołanie św. Antoniego (251-356), zwanego Pustelnikiem, który przeszedł do historii jako „ojciec mnichów”²², do życia samotnego także zrodziło się pod wpływem słów Pisma Świętego o rozdaniu przez Apostołów wszystkiego i pójściu za Chrystusem²³. Sposób życia świętego, spisany przez św. Atanazego Wielkiego, biskupa aleksandryjskiego, nazywany jest regułą monastyczną w formie opowiadania²⁴. Św. Antoni sam nie stworzył żadnej reguły dla wielkiej liczby swoich uczniów. Zastępował ją przykład jego życia i konferencje biblijno-ascetyczne wygłaszane do uczniów oraz wspomniana biografia, napisana już po jego śmierci²⁵.

²⁰ Rdz 12, 1; S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 35.

²¹ L. CREMASCHI (red.), *Pacomio e i suoi discepoli. Regole e scritti*, Magnano 1988, s. 11.

²² L. DATTRINO, *Il primo monachesimo*, Roma 1984, s. 16.

²³ Mt 19, 21; Św. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywoť św. Antoniego. Św. Antoni Pustelnik. Pisma*, (przekł. Z. Brzozowska i inni), Warszawa 1987; G.M. COLOMBÁS, *Il monachesimo delle origini*, s. 79-80; I. GOBRY, *Storia del monachesimo. Le origini orientali da sant'Antonio a san Basilio. Il radicamento in Occidente: da san Martino a san Benedetto*, vol. 1, Roma 1991, s. 119; L. CREMASCHI (red.), *Pacomio e i suoi discepoli...*, s. 14.

²⁴ S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 86; G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 17; Św. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywoť św. Antoniego. Św. Antoni Pustelnik. Pisma*, (przekł. Z. Brzozowska i inni), Warszawa 1987.

²⁵ G. PENCO, *Il monachesimo nell'antichità e nell'alto medioevo*, Vita Consacrata 20(1984), s. 792; G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 17; C. BROVETTO, *S. Antonio abate, il Grande*, Vita Religiosa 4(1968), s. 251-252; Św. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywoť św. Antoniego...*, s. 195-248.

Opis życia św. Antoniego wyznaczał pierwszym mnichom sposób ich samotnej egzystencji z Bogiem.

Przykład kolejnych pokoleń pustelników, ich rady i wskazówki przekazywane początkowo ustnie, a następnie spisywane w księgach m.in. jako *apoftegmaty*, służyły pomocą nowo przybywającym kandydatom na eremitów w poszukiwaniu i naśladowaniu Chrystusa²⁶. Trzeba dodać, że dla pustelników było czymś oczywistym, iż jedyną ich regułą stanowi Pismo Święte. Zdawali sobie dobrze sprawę z pierwszeństwa wskazań tam zawartych przed zaleceniami ich ojców duchowych i dlatego bez wahania rezygnowali np. z wyznaczonych przez nich lub przez tradycję dni postu dla zachowania ewangelicznej gościnności²⁷.

2. Reguły zakonne

Przez pojęcie „reguła”, które było w użyciu głównie do XIII w., rozumie się prawo fundamentalne pierwszych zakonów w Kościele katolickim. Treść reguł ograniczała się zasadniczo do podstawowych norm dotyczących życia konsekrowanego Bogu w danym zakonie. Dlatego obecnie w celu poznania szczegółów postępowania członków tych zakonów oraz innych instytutów zakonnych przyjmujących daną regułę odsyła się do zbiorów drugorzędnych prawa własnego konkretnego instytutu zakonnego²⁸.

2.1. Reguła św. Pachomiusza

Pachomiusz (292-348) zapoczątkował życie cenobickie polegające na wspólnym zamieszkiwaniu mnichów w klasztorze, zachowywaniu

²⁶ L. DATTRINO, *Il primo monachesimo*, s. 7; *Apoftegmaty ojców pustyni*. t. 2. *Kolekcja systematyczna*. Źródła monastyczne (przekład M. Kozera, bibliografia i red. M. Starowieyski), t. 9, Kraków 1995; *Apoftegmaty ojców pustyni*. t. 4, *Kolekcja*. Źródła monastyczne (przekład M. Borkowska, E. Dąbrowska, M. Pawluk), t. 64, Tyniec 2013.

²⁷ J.M. LOZANO, *La comunità pacomiana dalla comunione all'istituzione*, *Claretianum* 15(1975), s. 259.

²⁸ G. ROCCA, *Regola*, DIP, vol. VII, col. 1410.

przez nich tej samej reguły i posłuszeństwie jednemu przełożonemu²⁹. Dla św. Pachomiusza i jego uczniów, podobnie jak dla pierwszych mnichów-pustelników, Pismo Święte było podstawą życia w klasztorze, a warunkiem przyjęcia do klasztoru recytacja z pamięci niektórych jego fragmentów³⁰. Jednak św. Pachomiusz ze względu na dużą liczbę przybywających uczniów musiał pokonać obawy związane z ograniczeniami, jakie niosą ze sobą stałe przepisy dla wspólnoty. Również ukazywanie mnichom wzoru życia swoją własną postawą, jak to miało miejsce w tradycji anachoretów, już nie było możliwe w bardzo licznej wspólnocie. Dlatego aby uporządkować wspólne życie uczniów w klasztorze, napisał tzw. *Regułę* podporządkowaną Pismu Świętemu³¹.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że wspólnota pachomiańska w przeciągu kilku lat rozrosła się liczebnie tak, że w 419 roku osiągnęła około 7 tys. członków, a każdy klasztor-wioska, zorganizowany na wzór wojskowy, liczył od 1200 do 1400 mnichów. W rozwiązywaniu trudnych problemów zwracano się początkowo do założyciela, jednak coraz bardziej odczuwalny stawał się brak pewnych zasad ujętych na stałe w formie pisanej³². W pierwszej redakcji *Reguła* pachomiańska była tylko krótkim kodeksem karnym, nie zaś regułą życia w pełnym tego słowa znaczeniu, ponieważ św. Pachomiusz pojmował ją jako zbiór norm dyscyplinarnych dołączonych do Pisma Świętego. W tekstach dodanych do *Reguły* św. Pachomiusz nigdy nie wspomina o niej jako źródle inspiracji dla nowego zakonu, lecz powołuje się zawsze na Pismo Święte³³.

Reguła św. Pachomiusza składa się z czterech zbiorów: *Praecepta* – zbiór różnych przepisów, *Instituta* – dyrektorium dla przełożonych,

²⁹ L. DATTRINO, *Il primo monachesimo*, s. 19.

³⁰ ŚW. PACHOMIUSZ, *Reguła*, *Praecepta* 139-140 (każdy miał się nauczyć na pamięć przynajmniej Nowego Testamentu i psalmów); J.M. LOZANO, *La comunità pacomiana...*, s. 260.

³¹ L. CREMASCHI (red.), *Pacomio e i suoi discepoli...*, s. 12, 13.

³² J.M. LOZANO, *La comunità pacomiana...*, s. 259-260; A. DE VOGÜÉ, *Il monachismo antico*, DIP, Roma 2003, vol. X, col. 283.

³³ J.M. LOZANO, *La comunità pacomiana...*, s. 260.

Iudicia – kodeks karny oraz *Leges* – także zbiór różnych przepisów. Poszczególne części *Reguły* zostały ułożone nie chronologicznie, lecz według malejącej objętości, gdyż najpierw powstały *Instituta*, następnie *Iudicia*, *Praecepta* i na końcu *Leges*. W pierwszych trzech zbiorach zostały zawarte tylko obowiązki mnichów, nakładane na nich kary i popełniane najczęściej błędy, natomiast nie porusza się w nich w ogóle kwestii miłości braterskiej. W *Leges* natomiast widoczne jest dążenie do pokoju i zgody między samymi mnichami oraz między nimi a ich przełożonymi³⁴.

Reguła wprowadzała jednolitość pod względem ubioru mnichów, ich wyżywienia i miejsca odpoczynku³⁵. Wymagano od nich wyrzeczenia się osobistych dóbr materialnych oraz posłuszeństwa przełożonemu. Mieszkali pojedynczo w celach i gromadzili się tylko na wspólną modlitwę i posiłki (w czasie Wielkiego Postu oraz w środy i piątki spożywano tylko jeden posiłek). Wszyscy mieli obowiązek pracy fizycznej, w tym uprawy ziemi przyklastornej, a płynące stąd zyski przeznaczano na utrzymanie mnichów i pomoc ubogim³⁶.

2.2. *Reguła św. Bazylego*

Św. Bazyli (329-379) wprowadził w swoich klasztorach rodzinną atmosferę, redukując w nich liczbę mnichów do 30-40 osób bezpośrednio podległych przełożonemu, który miał być im ojcem, nie zaś autorytatywnym przywódcą. Klasztory bazylikańskie nie powstawały w miejscach odizolowanych od otoczenia, lecz w miejscowościach lub w ich pobliżu, co ułatwiało także kontakty z biskupem, od którego były uzależnione. Bazyli w odróżnieniu od Pachomiusza zalecał swym mnichom nie tylko pracę fizyczną, ale również umysłową, zwłaszcza tym przygotowanych już do studiowania Pisma Świętego. Zakładał też przy swoich klasztorach dwa rodzaje szkół – dla przyszłych kandydatów do życia cenobickiego oraz dla młodzieńców, którzy nie obierali

³⁴ A. DE VOGÜÉ, *Sguardi sul monachesimo*, s. 47.

³⁵ L. CREMASCHI (red.), *Pacomio e i suoi discepoli...*, s. 17.

³⁶ S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 10.

tego rodzaju życia³⁷. On również nie zamierzał pisać reguły uważając, że jest nią dla mnicha Słowo Boże³⁸, natomiast zasady, które nazwano *Regułą św. Bazylego*, były odpowiedziami Zakonodawcy na stawiane mu podczas wizytowania pierwszych wspólnot bazylikańskich pytania. Te natomiast zawsze bazowały na tekstach Biblii. Można powiedzieć, że jego pouczenia są właściwie zaleceniami zawartymi w Ewangelii³⁹. *Reguła św. Bazylego* jest bardzo chrystologiczna, na co wskazuje również fakt, że w *Regułach dłuższych* określenie *Jezus Chrystus* pojawia się 103 razy, a w *Regułach krótszych* 182 razy, nie biorąc pod uwagę terminu *Nasz Pan*⁴⁰.

2.3. *Reguła św. Augustyna*

Reguła św. Augustyna (354-430), przeznaczona dla jego pierwszych towarzyszy-kapłanów jest bardzo krótka. Zawiera podstawy życia monastycznego poprzedzone przypomnieniem konieczności zachowania przykazania miłości Boga i bliźniego⁴¹. W sześciu rozdziałach zostały określone obowiązki mnichów dotyczące miłości braterskiej, ducha ubóstwa, pokory i wstrzemięźliwości oraz troski o własne zdrowie, a także o chorych współbraci. *Regułę* charakteryzuje umiarkowanie, którego najpełniejszym wyrazem będzie *Reguła św. Benedykta*⁴².

Św. Augustyn nie wskazał swoim uczniom innej reguły niż Pismo Święte, a rozumienie przez niego życia wspólnego jest wiernym

³⁷ L. DATTRINO, *Il primo monachesimo*, s. 3-33.

³⁸ L. CREMASCHI (red.), *Pacomio e i suoi discepoli...*, s. 18.

³⁹ J.M. LOZANO, *La comunità pacomiana...*, s. 259; L. DATTRINO, *Il primo monachesimo*, s. 32; J. GRIBOMONT, *I. Visione generale filologica-storica delle regole e costituzioni religiose. I. Antichità*, DIP, vol. VII, col. 1413; L. BIANCHI, *La spiritualità del lavoro in alcuni antichi testi monastici*, w: AA.VV., «La grazia di lavorare». Lavoro, vita consacrata, francescanesimo, (a cura di P. Martinelli e M. Melone), Bologna 2015, s. 307.

⁴⁰ I. GOBRY, *Storia del monachesimo...*, s. 354.

⁴¹ Św. AUGUSTYN, *Reguła (Ordo monasterii i Praeceptum)*, przekł. M. Starowiejski, w: *Źródła monastyczne*, t. 27, Tyniec 2002, s. 149-168.

⁴² I. GOBRY, *Storia del monachesimo...*, s. 524-528; L. DATTRINO, *Il primo monachesimo*, s. 49.

odbiciem życia wspólnoty jerozolimskiej⁴³. Założyciel przekazał braciom *Regułę*, kiedy opuszczał ich, aby objąć stolicę biskupią w Hipponie. Ten krótki zbiór zasad nie był właściwie prawem, lecz książeczką, w której mnisi mogli się przeglądać jak w zwierciadle, porównując swoją postawę ze wzorem z Pisma Świętego⁴⁴.

Trzeba w tym miejscu powiedzieć, że teksty reguł dla pierwszych zakonodawców (św. Pachomiusza, św. Bazylego i św. Augustyna) i w ogóle mnichów nie są jedynymi, wyjątkowymi, lecz stanowią uzupełnienie dla jednej reguły, tj. Pisma Świętego. Także ich forma nie wskazuje na prawny charakter. Odznaczają się one zwięzłością, są krótkie i nie zawierają pełnych uregulowań życia monastycznego (cenobickiego). Więcej miejsca poświęca się w nich koncepcji życia monastycznego i refleksjom etyczno-zakonnym, a ich ton jest w dużej mierze ojcowski i rodzinny, nie ma charakteru dyscyplinującego. Są bardziej lekturą ascetyczną niż kodeksem norm prawnych.

2.4. *Reguła* św. Benedykta z Nursji

Warto zauważyć, że również św. Benedykt (480-547) określa swoją *Regułę* mianem małej książki, napisanej tylko jako pomoc dla początkujących mnichów, i odsyła do Pisma Świętego i pism Ojców⁴⁵.

⁴³ Św. AUGUSTYN, *Reguła*, I.

⁴⁴ S. PRICOCO, *La Regola di san Benedetto e le Regole dei Padri*, s. XVI.

⁴⁵ Św. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, 73, 1-9: „Reguła ta została napisana po to, abyśmy zachowując ją w klasztorach mogli pokazać, że postępujemy już w pewnej mierze w sposób godny naszego stanu i właśnie zaczynamy żyć życiem monastycznym. A jeśli to komuś nie wystarczy, kto śpieszy do doskonałości owego życia, znajdzie on w nauce świętych Ojców wszystko, co może doprowadzić człowieka do doskonałości najwyższej. Czyż jest bowiem taka strona albo takie zdanie natchnione przez Boga, zarówno w Starym jak i w Nowym Testamencie, które by nie zawierało najszlachetniejszych zasad życia ludzkiego? A któraż księga świętych katolickich Ojców nie przynosi wyraźnych pouczeń, w jaki sposób mamy prostą drogą dążyć do naszego Stwórcy? Czymże zaś są i Konferencje Ojców, i Ustawy, i ich żywoty, czymże *Reguła* świętego ojca naszego, Bazylego, jeśli nie narzędziami, z których pomocą mnisi, dobrzy i posłuszni, budują swoje cnoty? My natomiast, leniwi, źli i niedbali, musimy rumienić się ze wstydu. Jeśli więc śpieszysz do ojczyzny niebieskiej, przestrzegaj najpierw z pomocą Chrystusa tej małej *Reguły*, którą

Składa się ona z *Prologu* i 73 rozdziałów bardziej lub mniej obszer-nych, które można podzielić na trzy bloki pochodzące – jak się wy- daje – z trzech różnych periodów redakcji *Reguły* odpowiadających trzem różnym okresom doświadczeń życia duchowego i monastycz- nego ich autora⁴⁶. Pierwszy blok, obejmujący *Prolog* i rozdziały 1-7, ukazuje prymat życia cenobickiego, podejmuje zagadnienie ascezy indywidualnej oraz przedstawia klasztor jako szkołę przygotowu- jącą do służby Bogu (*dominici scola servitii*), w której mnich uczy się praktyki cnót chrześcijańskich, posłuszeństwa, milczenia i pokory⁴⁷.

Druga część *Reguły* w rozdziałach 8-66 opisuje różne instytucje monastyczne, takie jak odmawianie liturgii godzin i innych modlitw, sposób karania mnichów, zadania przełożonych oraz funkcjonowanie życia klasztornego łącznie z zadaniami furtiana klasztoru⁴⁸.

Ostatnie rozdziały *Reguły*, tj. 67-73, podają zasady życia duchowego i miłości braterskiej cenobitów z jednoczesnym zaznaczeniem, że nie zostały w nich wymienione wszystkie przepisy dotyczące życia doskonałego. Autor wylicza źródła, w których najpełniej i najpewniej można je znaleźć, czyli nauczania świętych Ojców Kościoła, a przede wszystkim św. Bazylego, nazywając go również Ojcem⁴⁹.

Reguła św. Benedykta w porównaniu z wcześniejszymi regułami monastycznymi kryje w sobie prawdziwą harmonię między literą a duchem i dzięki temu staje się szczegółowym przewodnikiem oraz podręcznikiem duchowości, w którym litera jest oświetlona przez ducha. Warto zauważyć, że inaczej było w *Regule* św. Pachomiusza, gdzie litera (nadmiar uregulowań) zasłania ducha (czyli duchowy wymiar życia mnichów) i mnich lub kandydat czytając ją nie rozumie,

pisaliśmy dla początkujących. A wówczas, otoczony opieką Bożą, owe wzniosłe szczyty cnoty i wiedzy, o których właśnie wspominaliśmy, i ty także kiedyś osiągniesz!"; S. PRICOCO, *La Regola di san Benedetto e le Regole dei Padri*, s. XVI.

⁴⁶ S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 94; I. GOBRY, *Storia del monachesimo...*, s. 698-702.

⁴⁷ S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 94.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ ŚW. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, rozdz. 73, 1-7; A. LENTINI, *S. Benedetto. La Regola*, Montecassino 1947, s. XXXIX.

dlaczego musi wypełniać przepisy. Z kolei w *Regule* św. Augustyna duch zaciemnia literę i potrzebne są uzupełnienia, aby duch przybrał konkretne formy zachowań w codzienności. Podobnie w *Regule* św. Bazylego duch dominuje nad literą i komentarze zajmują tak dużo miejsca, że brakuje go na przepisy prawne. U św. Benedykta natomiast jest zachowana równowaga między komentarzem i przepisami, tak że kandydat na mnicha po godzinnej lekturze *Reguły* wie, jaki rodzaj życia i dlaczego mu się proponuje⁵⁰.

Według św. Benedykta mnisi są winni posłuszeństwo *Regule* i opatowi klasztoru, a więc odróżnia on regułę od władzy opata, wyżej stawiając tę pierwszą⁵¹.

Trzeba powiedzieć, że oprócz przedstawionych tutaj reguł monastycznych było ich znacznie więcej. Św. Benedykt z Anian ok. 800 r. zebrał w swoim *Codex Regularum* około 25 istniejących wówczas reguł monastycznych. Niektóre z nich zawierały tylko zestawienie prostych przepisów a inne były całymi traktatami na temat cnót właściwych ascezie monastycznej⁵².

2.5. Sobór Laterański IV i *Reguła* św. Franciszka

W czasach Soborów Laterańskich II (1139 r.) i III (1179 r.) Kościół przeżywał największy rozwój życia monastycznego. W samej Anglii w XI i XII w. liczba klasztorów wzrosła dziesięciokrotnie, a liczba mnichów i mniszek aż piętnastokrotnie. Konieczne więc okazało się powstrzymanie nieuporządkowanego zakładania nowych fundacji⁵³, zwłaszcza że obserwowano ogólną tendencję do uwalniania się zakonników spod autorytetu lokalnych biskupów a także szerzyła się

⁵⁰ M. CLAUDE, *Pratica della Regola di San Benedetto*, Milano 2009, s. 1-216; I. GOBRY, *Storia del monachesimo...*, s. 697.

⁵¹ S. PRICOCO, *La Regola di san Benedetto e le Regole dei Padri*, s. XV.

⁵² A. DE VOGÜÉ, *Regola. I. Visione generale filologica-storica delle regole e costituzioni religiose. 2. In Occidente*, DIP, vol. VII, col. 1414-1429; G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 30; G. PENCO, *Il monachesimo nell'antichità...*, s. 794.

⁵³ SOBÓR LATERAŃSKI II (1139), *Kanon 9. Niech mnisi i kanonicy regularni nie studiują prawa świeckiego ani medycyny*, w: Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, t. II (869-1312) Kraków 2003, s. 147, przypis 17.

herezja waldensów. Stąd w 13 konstytucji Soboru Laterańskiego IV (1215 r.) surowo zabroniono komukolwiek zakładania w przyszłości nowych zakonów⁵⁴, a wierni, którzy chcieliby założyć nowe domy zakonne, winni byli przyjąć jedną z reguł już zatwierdzonych (*unam de approbatis*)⁵⁵.

Święty Franciszek z Asyżu (1181-1226) nie chciał jednak przyjąć dla fundowanego przez siebie zakonu Braci Mniejszych żadnej z wielu reguł monastycznych istniejących w Kościele katolickim, nie chciał też mimo usilnych próśb braci pozostawić im w formie pisemnej zapoczątkowanego przez siebie sposobu życia. Wyjaśniał, że Chrystus nie powołał go do życia monastycznego, lecz do naśladowania Go w modlitwie i życiu apostołskim, tj. głoszeniu Słowa Bożego⁵⁶. Także napisana przez niego w ostatnich latach życia *Reguła*, zatwierdzona 29.II.1223 r. przez papieża Honoriusza III, odnosi się do Pisma Świętego⁵⁷.

W bulli aprobacyjnej papież zaznaczył, że Zakon Braci Mniejszych został wyłączony z obowiązku przyjęcia jednej z istniejących dotychczas reguł monastycznych⁵⁸.

3. Konstytucje instytutów zakonnych

Odpowiednikiem mniszej reguły, tzn. gwarancją życia i działalności zgodnej z początkami istnienia zakonu i zamysłem jego założyciela, są dla współczesnych instytutów zakonnych konstytucje.

⁵⁴ SOBÓR LATERAŃSKI IV (1215), *Konstytucja 13. O zakazie tworzenia nowych zakonów*, w: Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, t. II (869-1312) Kraków 2003, s. 251: „Aby zbytnia różnaitość zakonów nie wywołała w Kościele Bożym wielkiego zamieszania, stanowczo zakazujemy wymyślania w przyszłości nowych”.

⁵⁵ Tamże: „Ktokolwiek będzie chciał wstąpić do zakonu, niech wybierze jeden z już zatwierdzonych. Podobnie, chcący ufundować nowy dom zakonne, niech regułę i porządek przyjmie od zakonów już zatwierdzonych”.

⁵⁶ M. CONTI, *Regola Francescana*, DIP, vol. VII, Roma 1983, col. 1471.

⁵⁷ Tamże, col. 1473.

⁵⁸ Tamże, col. 1475.

Dlatego też jeszcze dziś w niektórych instytutach nazywa się je „regułą” lub „regułą życia”⁵⁹.

Przedstawione wyżej *Reguły* oraz te o mniejszym zasięgu, a także inne zbiory prawne, w tym m.in. konstytucje fundowanych głównie w XIX wieku instytutów, odznaczają się różnorodnością pod względem treści i formy. Mogły one zawierać oprócz uregulowań prawych liczne cytaty biblijne, zasady życia duchowego i inne teksty teologiczne, ponieważ ich autorzy cieszyli się dużą niezależnością i swobodą w tym zakresie⁶⁰. Od początku XX wieku, wraz z wydaniem przez Stolicę Apostolską jednakowych zasad dotyczących redagowania konstytucji zakonnych⁶¹, ich treść ujednoliciła się i stała się uboższa w refleksje teologiczne i duchowe. Jednak Sobór Watykański II ponownie umożliwił oddanie w prawie własnym instytutów ich ducha, charakteru, natury, celu i zdrowych tradycji, czyli tzw. dziedzictwa duchowego instytutu, zawartego w elementach duchowych odpowiednio zharmonizowanych z elementami prawnymi⁶².

3.1. Zakon Braci Kaznodziejów

Św. Dominik Guzman (1170-1221) dał początek zakonowi żebrzącemu, podobnie jak św. Franciszek z Asyżu. On również wzór życia zaczerpnął bezpośrednio z Ewangelii – wraz ze swymi braćmi wędrował pieszo, głosząc Słowo Boże, i prowadził życie prawdziwie ubogie.

⁵⁹ P.G. CABRA, *L'organizzazione degli istituti*, w: AA.VV., *Vita consacrata, un dono del Signore alla sua Chiesa*, Torino 1993, s. 347.

⁶⁰ L. RAVASI, *Nuovo Codice, nuove costituzioni, nuovo direttorio*, in: *Il nuovo diritto dei religiosi*, Roma 1984, s. 238-240.

⁶¹ SACRA CONGREGATIO EPISCOPORUM ET REGULARIUM, *Normae, secundum quas S. Congr. Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium*, 28 iunii 1901, w: T. Schaefer, *De religiosis ad normam Codicis Iuris Canonici*, Roma 1947, s. 1102-1134; także w: E. Sastre Santos, *El ordenamiento de los institutos de votos simples según las Normae de la Santa Sede (1854-1958)*, Roma-Madrid 1993, Apéndice documental, nr 57 (odtąd *Normy*), s. 266-299

⁶² SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego «Perfectae caritatis»*, nr 3, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 259-275 (odtąd PC); KPK/1983, kan. 578, 587.

Ten rodzaj realizacji zasad Ewangelii połączony z kaznodziejstwem był czymś nowym w Kościele, gdyż dotychczas kaznodziejstwo zastrzegano jedynie dla biskupów. Tak więc inspiracją ewangeliczną dla św. Dominika nie była już tylko wspólnota jerozolimska, lecz także sposób życia apostołów, którzy we wszystkim dzielą życie swego Mistrza, także w głoszeniu Dobrej Nowiny⁶³. Wczesny monastycyzm wynikał głównie z pragnienia pozostawienia wszystkiego dla Chrystusa. Teraz jednak wyrzeczenie łączyło się nie z usunięciem się za mury klasztoru, lecz z naśladowaniem Chrystusa i apostołów w głoszeniu Sowa Bożego⁶⁴.

Założyciel Zakonu Kaznodziejskiego w przeciwieństwie do współczesnego mu św. Franciszka z Asyżu nie napisał dla swych braci reguły, ale zgodnie z zaleceniem 13 konstytucji Soboru Laterańskiego IV zabraniającej zakładania nowych zakonów przyjął *Regułę* św. Augustyna, do której dołączył pewne zwyczaje dotyczące pożywienia i zachowania postów, a także łóżek i wełnianej odzieży⁶⁵. Przepisy te nazwano później konstytucjami, a Dominik uzupełnił je o inne wskazania konieczne do funkcjonowania jego szybko rozwijających się wspólnot klasztornych⁶⁶.

3.2. Nowe instytuty zakonne

W XIX wieku powstawało tak wiele instytutów (zgrupowań) zakonnych⁶⁷, że niektórzy konsultorzy Kongregacji Biskupów i Zakonników porównywali to zjawisko do pojawiania się grzybów po deszczu⁶⁸. Ponieważ zgromadzenia te zabiegały

⁶³ Mt 10; Łk 10; F. CIARDI, *Unità e molteplicità delle esperienze di vita consacrata...*, s. 59-60.

⁶⁴ F. CIARDI, *Unità e molteplicità delle esperienze di vita consacrata...*, s. 60-61.

⁶⁵ R. CREYTENS, *Costituzioni domenicane*, DIP, vol. III, Roma 1976, col. 183.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ W XIX w. zgromadzeń na prawie papieskim zarówno męskich jak i żeńskich istniało około 650. Por. A. LÓPEZ AMAT, *La vita consacrata. Le varie forme dalle origini ad oggi*, Roma 1991, s. 443-458.

⁶⁸ ARCH. CIVC-SVA, Positio 13087/13, marzo 1889, *Sommario, nr I, Voto del R.P. Tommaso da Forli*, s. 1: „Non ispunta, sarei per dire, una mattina sull'orizzonte

o zatwierdzenie konstytucji przez Stolicę Apostolską, wydała ona obszerny dokument, wspomniany wyżej, zawierający szczegółowe zasady redagowania konstytucji zwane Normami⁶⁹, co z kolei spowodowało ich ujednolicenie pod względem treści, układu i unormowań⁷⁰.

Normy zakazywały zamieszczania w konstytucjach cytatów z Pisma Świętego, soborów, pism świętych, Ojców Kościoła, a także napomnień ascetycznych i dotyczących duchowości. W konsekwencji konstytucje zakonne zmieniły się i w przeciwieństwie do dawnych reguł i konstytucji były teraz surowymi, pozbawionymi natchnienia tekstami dyscyplinarnymi⁷¹, w których charyzmat założyciela ukazywano bardzo skrótowo⁷². Konstytucje stały się podstawowym kodeksem prawa własnego nowo powstających instytutów, natomiast termin „reguły”, stosowany w liczbie mnogiej, oznaczał teraz - inaczej niż w dawnym monastycyzmie - zbiór norm drugorzędnych prawa własnego instytutu (np. reguły dla mistrzyni nowicjatu, dla przełożonej czy dla radnych)⁷³. Dawne reguły przekształciły się zwłaszcza w XIX w. w rodzaj sugestii dotyczących duchowości i życia ascetycznego powstających wówczas licznie zgromadzeń Trzeciego Zakonu o ślubach prostych, które z różnych przyczyn odwoływały się do tych reguł⁷⁴. Wspomniane zgromadzenia umieszczały na początku zbiorów prawa własnego dawną regułę, następnie konstytucje, a na końcu statuty-regulaminy-reguły (w liczbie mnogiej), które uściślały

il sole, che non venga una nuova istituzione nascere siccome spuntano dalla terra i funghi. Sono tante oggi queste congregazioni femminili, che appena ormai è possibile il numerarle. La smania di farsi fondatori o fondatrici è divenuta di moda”.

⁶⁹ *Normy* 57.

⁷⁰ L. RAVASI, *Nuovo Codice, nuove costituzioni, nuovo direttorio*, w: *Il nuovo diritto dei religiosi*, Roma 1984, s. 238-240.

⁷¹ *Normy* § 4; L. RAVASI, *Nuovo Codice, nuove costituzioni...*, s. 238-240.

⁷² V. BOSCO, *La Regola di vita. Oltre l'osservanza*, Milano 1987, s. 19.

⁷³ G. ROCCA, *Regola. VI, Le «costituzioni» delle congregazioni moderne*, DIP, vol. VII, col. 1437-1438.

⁷⁴ Np. jeśli założycielem zgromadzenia był franciszkanin, w duchowości przekazanej członkom zgromadzenia nawiązywał do *Reguły* św. Franciszka. G. ROCCA, *Regola. VI, Le «costituzioni» delle congregazioni moderne*, DIP, vol. VII, col. 1438.

konstytucje. Powoli w trosce o przejrzystość prawa własnego termin „reguły” zastępowano nowym określeniem – „dyrektorium”, które po raz pierwszy pojawiło się we wspomnianych wyżej *Normach* Kongregacji Biskupów i Zakonników z 1901 roku⁷⁵.

W KPK/1917 r. tylko jeden raz występuje słowo *regula*⁷⁶, nieco częściej *regule et constitutiones*⁷⁷, a najczęściej *constitutiones*⁷⁸. W odniesieniu do instytutów świeckich nigdy nie stosowano terminu „reguła”, lecz na ogół „konstytucje”, określając kodeks fundamentalny jeszcze innym terminem⁷⁹.

Sobór Watykański II, zalecając odnowę życia zakonnego i powrót do jego źródeł, wskazał jednocześnie potrzebę dostosowania prawodawstwa do zmieniających się warunków społecznych i kulturalnych⁸⁰. W konstytucjach oprócz elementów prawnych należało umieścić także kwestie dotyczące duchowości i ascezy, co przyczyniło się do scalenia konstytucji, które w wielu instytutach przyjęły teraz nazwy „reguła życia”, „sposób życia” lub „metoda życia”. Dokumenty te jednak bardzo często, zrywając z dotychczasowym nazbyt jurydycznym charakterem konstytucji zalecanym przez *Normy* z 1901 r., popadały w drugą skrajność i z powodu rozbudowanych przepisów duchowo-ascetycznych stawały się niejednokrotnie bardziej poradnikami duchowymi⁸¹.

4. Znaczenie reguł i konstytucji zakonnych

Żadne doświadczenie jednego człowieka-założyciela wspólnoty zakonnej nie może wyczerpać tajemnicy Chrystusa wyrażonej w Ewangelii, a więc żadne naśladowanie Go nie jest w stanie odtworzyć wszystkich możliwych sposobów *sequela Christi*. Stąd powstało

⁷⁵ G. ROCCA, *Regola. VI, Le «costituzioni»...*, col. 1438-1439.

⁷⁶ KPK/1917, kan. 645 §1.

⁷⁷ KPK/1917, np. kan. 489, 531, 565 §1.

⁷⁸ KPK/1917, np. kan. 162 §1, 171 §2, 198 §1; G. ROCCA, *Regola. VI, Le «costituzioni»...*, col. 1439.

⁷⁹ G. ROCCA, *Regola. VI, Le «costituzioni»...*, col. 1439.

⁸⁰ PC, nr 3.

⁸¹ G. ROCCA, *Regola. VI, Le «costituzioni»...*, col. 1439.

wiele sposobów poświęcenia życia Bogu wyrażonych w regułach, konstytucjach zakonnych i innych drugorzędnych zbiorach prawa własnego danego instytutu. Trzeba jednak zaznaczyć, że cechami założyciela-autora reguły lub konstytucji były zawsze zwracanie serca do Boga, wrażliwość na Ducha Świętego i kierowanie rąk w stronę czasów mu współczesnych⁸².

4.1. Odzwierciedlenie nauczania Pisma Świętego

Zawartość reguł zakonnych, a jeszcze bardziej ich pogłębiona lektura, prowadzą do wniosku, że stanowią one interpretację treści Pisma Świętego z położeniem akcentu na niektóre jego aspekty charakterystyczne dla życia zakonnego i danego instytutu. Twórcy reguł mieli świadomość, że pisząc je, powinni zaspokoić pragnienia swoich uczniów, aby mogli oni prowadzić głębsze życie według Ewangelii i naśladować Chrystusa w niej ukazanego. Najbardziej jest to widoczne w przekazie św. Franciszka z Asyżu, który w swym *Testamencie* zapisał, że sam Bóg objawił mu, iż powinien żyć według Ewangelii, co on kazał ująć w prostych słowach w formie *Reguły*, a Ojciec Święty ją zatwierdził⁸³.

Podobnie pierwsi mnisi uważali Pismo Święte za swą fundamentalną regułę, za prostą i właściwą drogę dla życia ludzkiego, jak zapisał św. Benedykt w zakończeniu swej *Reguły*⁸⁴. W tej świętej Księdze zakonodawcy szukali natchnienia dla pierwszych instytucji monastycznych, takich jak życie wspólne na wzór wspólnoty jerozolimskiej, oddzielenie od świata, sprawowanie władzy w klasztorze

⁸² P.G. CABRA, *Essere religiosi oggi*, Brescia 1980, s. 39.

⁸³ ŚW. FRANCISZEK Z ASYŻU, *Testament* 14-15, w: Pisma św. Franciszka z Asyżu (przetłumaczył o. K. Ambrożkiewicz), Warszawa, 19903, s. 125: „Gdy Pan zlecił mi troskę o braci, nikt mi nie wskazywał, co mam czynić, lecz sam Najwyższy objawił mi, że powinienem żyć według Ewangelii świętej. I ja kazałem to spisać w niewielu prostych słowach, i Ojciec św. potwierdził mi”.

⁸⁴ BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła* 73, 3: „Czyż jest bowiem taka strona albo takie zdanie natchnione przez Boga, zarówno w Starym jak i w Nowym Testamencie, które by nie zawierało najszlachetniejszych zasad życia ludzkiego?”

porównywalnej do władzy biskupów, naśladowanie Chrystusa ukazanego na kartach Ewangelii, modlitwa, asceza itp.⁸⁵

Niektórzy fundatorzy we wprowadzeniach do swych reguł (a potem konstytucji) mocno podkreślali związek przepisów zakonnych z Pismem Świętym. Jest to również widoczne w Prologu *Reguły* św. Benedykta⁸⁶. Przekonanie mnichów o silnym związku reguły z Biblią stało się przyczyną ich głębokiego kultu dla reguł. Zнали oni wiele fragmentów Pisma Świętego na pamięć i recytowali je w czasie wspólnych modlitw, ale także podczas pracy. Biblia stanowiła istotny element formacji monastycznej nie tylko w znaczeniu kształcenia, nauczania o Chrystusie, ale w pewnym sensie czyniła Go obecnym we wspólnocie monastycznej⁸⁷.

Fundatorzy zakonów, uważając, że Pismo Święte jest właściwie jedyną regułą monastyczną, byli początkowo niechętni spisaniu reguł, ponieważ ta biblijna ich zdaniem w zupełności wystarczyła⁸⁸. Niektórzy z nich obawiali się nawet, że spisanie reguły mogłoby spowodować niedocenianie przez mnichów dynamizmu duchowego obecnego w Piśmie Świętym⁸⁹. Dawny sposób pojmowania reguły monastycznej był daleki od uznawania jej za narzędzie prawodawcze, ponieważ mnisi zdawali sobie sprawę z tego, że postęp na drodze doskonałości monastycznej nie zależy od przestrzegania szczegółowych norm. Uważano, że Bóg udziela charyzmatów pomagających mnichowi w dążeniu do świętości w konkretnym miejscu oddzielnym od świata, a normy mogą nawet przeszkadzać w formowaniu się człowieka wewnętrznego⁹⁰.

⁸⁵ G. TURBESSI, *Prefigurazioni bibliche e fondamentali della vita religiosa*, w: AA VV., *Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo*, Torino-Leumann 1970, a cura di A. Favale, s. 182-183, 186.

⁸⁶ BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła* Prolog 21: „Przepasawszy więc biodra wiarą i pełnieniem dobrych uczynków, podążajmy ścieżkami Pana za przewodem Ewangelii, abyśmy zasłużyli na oglądanie Tego, który nas wezwał do swego Królestwa”.

⁸⁷ G. TURBESSI, *Prefigurazioni bibliche e fondamentali della vita religiosa*, s. 184-185.

⁸⁸ Tamże, s. 183.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ S. PRICOCO, *La Regola di san Benedetto e le Regole dei Padri*, s. XV.

Już same miejsca powstania życia monastycznego, tj. Egipt i Palestyna, a więc kolebka chrześcijaństwa, wskazują na związek tego rodzaju życia z Chrystusem i Jego Ewangelią⁹¹. Związek ten mocno podkreślali autorzy pierwszych reguł, wielokrotnie odwołując się do Pisma Świętego. I tak *Reguły dłuższe* i *Reguły krótsze* św. Bazylego cytują słowa Pisma Świętego 1018 razy, a ich autor proponuje mnichowi, aby kierował się głównie przykładem Psalmisty, który „ma upodobanie w Prawie Pana, nad Jego Prawem rozmyśla dniem i nocą”⁹².

Św. Benedykt z kolei rozpoczyna swą *Regułę* tonem biblijnym: „Posłuchaj, synu, pouczeń Mistrza swego...”, co bardzo przypomina starotestamentalne „Słuchaj Izraelu”⁹³. Określenie to ukazuje głębokie przekonanie autora o roli jedynie kopisty słów Boga, Jego sekretarza⁹⁴.

Wszyscy zakonodawcy odwoływali się do przykładu życia Chrystusa, Apostołów i wspólnoty pierwszych chrześcijan w Jerozolimie, ukazanej w *Dziejach Apostolskich*⁹⁵. Pismo Święte o grupie apostołów skupionych wokół Chrystusa mówi tylko jako o „uczniach”, „dwunastu” i „apostołach”, jednak innym określeniem tej grupy mogłaby być „szkoła” z Chrystusem jako Nauczycielem, Mistrzem. Do tego właśnie obrazu odwołują się pierwsze słowa *Reguły* św. Benedykta, gdzie mnisi przypominają apostołów i uczniów, opat zaś Chrystusa⁹⁶.

⁹¹ I. GOBRY, *Storia del monachesimo...*, s. 379.

⁹² Ps 1, 2; I. GOBRY, *Storia del monachesimo...*, s. 355.

⁹³ Pwt 6, 4: „Słuchaj, Izraelu, Pan jest naszym Bogiem – Panem jedynym”; Podobnie Pwt 4,1; 5,1; 6,3; Ps 81, 9; A. GRÜN, *Ludzi prowadzić – budzić życie. Co ma do powiedzenia Reguła św. Benedykta tym, którzy zajmują kierownicze stanowiska*, Warszawa 2001, s. 34.

⁹⁴ V. BOSCO, *La Regola di vita...*, s. 38.

⁹⁵ G. TURBESSI, *Introduzione allo studio delle antiche regole*, s. 151; Dz 2, 42-47; 4, 32-37; S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 37-38; P.G. CABRA, *Riproporre lo stile della «vita degli apostoli» (Lineamenta nr 9)*, Vita Consacrata 29(1993), s. 701-702; ŚW. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, nr 33, 6; 34,1.

⁹⁶ ŚW. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, Prolog 45: „Mamy zatem założyć szkołę służby Pańskiej. Ufamy przy tym, że zakładając ją nie ustanowimy nic surowego ani nazbyt trudnego”; A. DE VOGÜÉ, *Sguardi sul monachesimo*, s. 41; Tenże, *Il monachesimo antico*, col. 311; A.I. SCHUSTER, *Storia di san Benedetto e dei suoi tempi*, Milano 1946, s. 189.

Początek *Reguły* św. Franciszka zapowiada wyraźnie, że życie braci będzie polegało na zachowaniu Ewangelii⁹⁷, zaś pierwsza wersja tekstu (tzw. niezatwierdzona) składała się jedynie z fragmentów Pisma Świętego, Franciszek nie potrafił bowiem innymi słowami określić w *Regule* sposobu życia braci, jak tylko odwołując się do Biblii. Podobnie św. Benedykt wśród źródeł dla swej *Reguły* wymienia Pismo Święte, obficie w niej cytowane⁹⁸.

Nawiązania do Pisma Świętego są widoczne także w samym podziale wewnętrznym reguł. *Reguła* św. Franciszka na przykład składa się z 12 rozdziałów na pamiątkę 12 apostołów, zaś w liczbie napomnień (72) pozostawionych braciom wyraził on liczbę uczniów powołanych przez Chrystusa⁹⁹. *Reguła* św. Benedykta z kolei składa się z 73 trzech rozdziałów, tak jak Biblia z 73 ksiąg.

Pierwsze reguły nie potrzebowały zatwierdzenia władzy kościelnej, ponieważ wiernie odzwierciedlały życie Ewangelii, a do tego rodzaju życia zachęcał sam Chrystus. Aprobaty nabywały one *traditione et usu*¹⁰⁰.

Trzeba zauważyć, że przekonanie o związku reguły ze Słowem Bożym było wyraźne także w późniejszych konstytucjach zakonnych – założyciele instytutów nie mieli wątpliwości, że przez nie mówi Bóg, co podkreślał św. Wincenty a Paulo w konferencjach

⁹⁷ FRANCISZEK Z ASYŻU, *Reguła zatwierdzona* (1223 r.), w: Pisma św. Franciszka z Asyżu (przetłumaczył o. K. Ambrożkiewicz), Warszawa, 19903, s. 89, Rozdz. I: „Reguła i życie braci mniejszych polega na zachowywaniu świętej Ewangelii Pana naszego Jezusa Chrystusa przez życie w posłuszeństwie, bez własności i w czystości”.

⁹⁸ ŚW. BENEDYKT Z NURSI, *Reguła*, rozdz. 73,3; G. TURBESSI, *Ascetismo e monachesimo in s. Benedetto*, Roma 1965, s. 45. Według tego autora najczęściej cytowana jest Księga Psalmów, zaś z Nowego Testamentu św. Paweł jest cytowany 48 razy, ze św. Mateusza przytacza się 30 fragmentów, a z Łukasza 13; V. CATTANA, *S. Benedetto, Vita Religiosa*, 4(1968), s. 47.

⁹⁹ Łk 10,1; 10,17.

¹⁰⁰ G. ROCCA, *Approvazione di regole e costituzioni*, DIP, vol. VII, col. 1440.

wyglaszanych do członkiń założonego przez siebie Stowarzyszenia Sióstr Miłosierdzia¹⁰¹.

Konstytucje i reguły nie mogły być martwą księgą odłożoną na półkę, lecz należało je często czytać, podobnie jak Pismo Święte, aby głębiej zrozumieć zawarte w nich treści, do czego zachęcali zakonodawcy¹⁰². Były one postrzegane jako teksty święte i komentowano je oraz wyjaśniano podobnie jak Pismo Święte¹⁰³. Poza tym należy podkreślić, że założyciele zakonów i instytutów zakonnych pisali konstytucje z Biblią w rękę¹⁰⁴.

4.2. Przekaz doświadczenia życia duchowego założyciela

W monastycyzmie, jak już powiedziano, reguła nie miała znaczenia tylko regulacji prawnej, lecz była bardziej kodeksem duchowości. Dawne reguły odzwierciedlały doświadczenie duchowe (ascetyczne i mistyczne) ojca wspólnoty i stąd nazywane były regułami dającymi prawdziwe życie. Piszący je mnich nie uważał siebie za założyciela zakonu, lecz za kierownika dusz lub ojca duchowego zgromadzonych wokół niego uczniów, którym pragnął pomóc w drodze do świętości¹⁰⁵. Zakon był wciąż ten sam dla wszystkich mnichów – *ordo monasticus* i nie miał on właściwie założyciela, lecz świadków tradycji monastycznej¹⁰⁶. Pewne przejawy monastycyzmu mnisi dostrzegali

¹⁰¹ V. DE PAOLI, *Conferenze spirituali alle Figlie della Carità*, Roma 1980, n. 2067: „Ciò posto, care sorelle, le vostre Regole sono date da Dio per voi e dovete osservarle come venute da Dio e no dagli uomini. Quando dunque le sentirete leggere, direte: «Ascolto Dio che mi parla» e riceverete quello che dicono, come se Dio parlasse al vostro cuore”.

¹⁰² Św. BENEDYKT z NURSJI, *Reguła*, rozdz. 66,8; św. AUGUSTYN, *Reguła*, VIII, 2; S. PRICOCO, *Il monachesimo*, s. 94.

¹⁰³ B. CALATI, *S. Regola e tradizione*, Vita Monastica 12(1958), s. 51.

¹⁰⁴ P.G. CABRA, *Essere religiosi oggi*, s. 51; V. BOSCO, *La Regola di vita...*, s. 52.

¹⁰⁵ Słowa jednego z założycieli skierowane do nowicjuszy przytoczone za B. RUEDA, *Per un ritiro in apertura di un capitolo generale*, Vita Consacrata 22(1986), s. 36: „Osservate bene le vostre Regole, siate ad esse fedeli, e io vi assicuro il Paradiso”.

¹⁰⁶ G. TURBESSI, *Regole monastiche antiche*, s. 34-35. G. PICASSO, *Il rinnovamento delle costituzioni nella storia*, Informations SCRIS 9/1(1983), s. 17; V. BOSCO, *La Regola di vita...*, s. 17.

już w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich, w których wierni próbowali wcielać w życie zasadę ewangeliczną: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!” (Mt 19, 21)¹⁰⁷.

Reguły i konstytucje są przede wszystkim przekazem doświadczeń założyciela i jego pierwszych towarzyszy. Nie pisano ich za biurkiem w celu wyrażenia jakiejś idei, lecz zrodziły się z doznania Boga w życiu założyciela¹⁰⁸, i dlatego powstawały zazwyczaj pod koniec jego życia i są jego częścią¹⁰⁹. P.G. Cabra pisze, że konstytucje stanowią swoiste doświadczenie założyciela, które wchodzi w dialog z zakonnikiem, żeby motywować go do podobnego naśladowania Chrystusa. Konstytucje i reguły pełnią w ten sposób funkcję pośrednika, przekaziciela wartości, bogactwa ewangelicznego i prowadzą od doświadczenia założyciela do reguły oraz od reguły do doświadczenia zakonnika¹¹⁰.

Prawo własne instytutu jest przede wszystkim dokumentem Ducha, gdyż u początku każdej powstającej wspólnoty była szczególna obecność Ducha Świętego, Jego łaska udzielona jednocześnie dla pożytku całego Kościoła¹¹¹. Zakonnicy, realizując swoje powołanie i dążąc do świętości, potrzebują doświadczonego przewodnika na tej drodze, żeby nie ulec złudzeniom lub szukaniu samego siebie. Dlatego też już w początkach tego rodzaju życia pustelnicy poddawali się kierownictwu jednego lub kilku ojców duchowych¹¹². Wówczas

¹⁰⁷ V. CATTANA, *S. Benedetto*, s. 42.

¹⁰⁸ Tekst przytoczony za B. RUEDA, *Per un ritiro in apertura di un capitolo generale*, s. 36: „Non tutte queste regole sono state scritte dalla mano del nostro pio Fondatore, ma esse derivano tutte da lui; perché noi le abbiamo raccolte dalla sua bocca, o dai suoi scritti, o dalle usanze che egli aveva stabilito fra noi. Esse sono l'espressione fedele della sua volontà e contengono il suo spirito, cioè la sua maniera di praticare la virtù, di dirigere e di fare il bene tra i fanciulli...”.

¹⁰⁹ V. BOSCO, *La Regola di vita...*, s. 11, 13.

¹¹⁰ P.G. CABRA, *Essere religiosi oggi*, s. 40; Podobnie – G. PICASSO, *Il rinnovamento delle costituzioni nella storia*, Informations SCRIS 9/1(1983), s. 17.

¹¹¹ V. MACCA, *Le «Regole» nel rinnovamento della vita religiosa*, Informations SCRIS, 1(1983), s. 89.

¹¹² P.G. CABRA, *Essere religiosi oggi*, s. 39.

„abbas” przemawiali bezpośrednio do uczniów, dziś natomiast mówią za pośrednictwem reguł i konstytucji¹¹³.

Zakończenie

Przyglądając się nawet pobieżnie powstawaniu reguł, a następnie konstytucji zakonnych, oraz unormowaniom, jakie zawierają, można stwierdzić, że streszczają one to, co najistotniejsze dla instytutu zakonnego i jego członków, a jednocześnie dla całego Kościoła, tj. charyzmat udzielony przez Ducha Świętego. Dzięki temu zapobiegają skostnieniu postaw i faryzeizmowi członków wspólnoty zakonnej, łączą tych, którzy je praktykują, a także niosą w przyszłość *patrimonium* założyciela¹¹⁴. Fakt, że konstytucje utrwalają postać założyciela lub założycielki – ojca/matki wspólnoty oraz ukazaną przez nich bezpieczną i pewną drogę do świętości, powinien skłaniać zakonników do chętnego ich czytania i realizacji w codzienności zasad w nich zawartych. Jest to tym bardziej ważne, że konstytucje przekładają jednocześnie nauczanie Ewangelii na życie zakonników podejmujących naśladowanie Chrystusa zwłaszcza w Jego posłuszeństwie Ojcu, a także w czystości i ubóstwie.

Obserwowane obecnie oddalanie się zakonników od konstytucji własnego instytutu, a nawet niechęć do nich, jest swego rodzaju samounicestwieniem zakonników, a z pewnością prowadzi do utraty przez nich tożsamości i rozmijania się z celem istnienia instytutu w Kościele. Stąd dokonując rewizji konstytucji, należy głęboko przemyśleć to, czy wprowadzenie zmian rzeczywiście jest konieczne, ponieważ pochoptność i lekkomyślność w tym względzie mogą skutkować niechęcią członków instytutu do ich własnego kodeksu fundamentalnego jako dzieła jedynie ludzkiego umysłu.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ B. RUEDA, *Per un ritiro in apertura di un capitolo generale*, s. 37.

From monastic rules to religious constitution

Main intention of the Author's article is showing the essence and meaning of the religious constitution, and restore their proper position in modern religious life, as well as due respect and appreciation of their value by the religious. Therefore the starting point for her was referring to first norms of life dedicated to God in the Catholic Church, that is to monastic rules, and regard, or even cult, which was shown by Pachomian, Basilian, Augustinian, Benedictine monks, as well as St Franciscan Minor Brothers. Author's research shows, that old rules as well as modern religious constitutions – which are their continuation – deserve the respect. They are strongly related to the Sacred Scriptures, for instance showing faithful way of following Christ, and also including spirituality of the religious institute founder, which results from charisma given by the Holy Ghost for the benefit of the institute members, and the whole Church. Membership of the specific institution requires keeping and developing thoughts, as well as the intentions of the founder, that is so called spiritual inheritance, which can be generally learnt due to the reading of the constitutions left by him.

SŁOWA KLUCZOWE: Pismo Święte; reguły monastyczne; konstytucje zakonne; założyciel zakonu; charyzmat założyciela

KEY WORDS: Sacred Scriptures; monastic rules; religious constitutions; order founder; founder's charisma

NOTA O AUTORZE:

S. DR HAB. BOŻENA SZEWCZUL WNO, PROF. UKSW – profesor nadzwyczajny na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie, kierownik Zakładu Kanonicznych Form Życia Konsekrowanego w Katedrze Ustroju Kościoła i Kanonicznych Form Życia Konsekrowanego.